

Bijenplant belicht

1 Klein kaasjeskruid is een rijke, bijna horizontale bloeier

Kaasjeskruid (*Malva* L.)

Hennie Oude Essink

Eenstemmigheid in de beschrijving van de familie van de Malvaceae (Kaasjeskruid-familie) is bij plantkundigen ver te zoeken. Sommigen verdelen de Malvasoorten, voorzover zij in ons gematigde klimaat voorkomen, over vier geslachten: Malva (Kaasjeskruid); Althaea (Heemst); Alcea (Stokroos); Lavatera (Struikmalva). Een enkeling voegt daar nog een afzonderlijk geslacht Abutilon en/of Hibiscus aan toe. Anderen onderscheiden slechts twee geslachten en delen alle soorten in bij Malva of Althaea. De naamgeving is niet eenduidig en verwarrend: de namen Malva, Hibiscus, Lavatera, Alcea, Althaea worden zonder onderscheid door elkaar gebruikt.

Wereldwijd kent de familie van de Malvaceae 80 geslachten en 1000 soorten, die vooral in de tropen voorkomen; ook de economisch zo belangrijke katoenplant hoort erbij. Het grootste geslacht is dat van de Hibiscus, in de tropen geliefd bij kolibries, honingeters en Trigonabijen; van de 300 soorten binnen dat geslacht zijn er slechts twee inheems in Europa: de *Hibiscus trionum* (Drie-urenbloem; afb.3) en de *Hibiscus rosea* (Heemstroos). Ook de Abutilon is met haar 80 soorten een echte tropenplant; inheems bij ons is alleen de *Abutilon theophrasti* (Fluweelblad; afb.2).

Bloemen

De bloemen van de verschillende soorten

Kaasjeskruid hebben allen dezelfde structuur. Zij staan, solitair of in tros, op stelen vanuit de bladoksels. Zij zijn 5-talig, meestal klokvormig, vrij groot in zachte roze-achtige of felrode kleuren.

De vijf kelkblaadjes zijn aan de voet vergroeid en vormen een bekertje, waarin de nectar wordt opgeslagen; meestal is er aan de voet van de kelk een z.g. bijkelk aanwezig, bestaande uit drie of meer slipjes, die al of niet met de steel verbonden zijn. Deze worden gebruikt om de soorten te identificeren. De vijf kroonblaadjes, in de knop gedraaid, ontvouwen zich bij opening van de bloem klokvormig. Aan de voet zijn de kroonbladen vergroeid met de meeldraadzuil en zij laten behaarde openingen vrij, waardoorheen bezoekers de rijke nectar uit de kelkbeker kunnen opnemen (afb.4). De meeldraadzuil wordt gevormd door vijf brede tot een zuil vergroeide helmdraden. Deze vormen aan het bovineinde een kwastje van vele helmknopjes, die witte pollenkorrels afgeven. Zolang de helmknoppen rijp zijn, blijft de stamper in de meeldraadzuil verborgen; pas als zij gaan verwelken en uiteen wijken, komen vijf of meer stijlen met draadvormige of bolvormige stempels tevoorschijn (afb.8). Als bezoekers met haar rijk bepoeperde haren de rijpe stempels beroeren, treedt kruisbestuiving op. Vlak voor het verwelken van de bloem buigen de stijlen terug naar het eigen pollenkwasje en kan er alsnog zelfbestuiving optreden. De

zaaddozen met vijf of meer pitten hebben de platronde vorm van onze Goudse kaas (afb.5), vandaar de naam Kaasjeskruid. Tot de bezoekers behoren veel soorten insecten maar vooral hommels en honingbijen. Hommels gebruiken de bloem vaak als slaapplek en lijken dan als in het harnas gestorven; als het evenwel lichter en warmer wordt, vliegen zij weer heen. Medicinale planten zijn vaak goede honingplanten en dat geldt ook voor de verschillende soorten Kaasjeskruid. In gebieden waar de plant ruim wordt ingezaaid kan zij 100 tot 200 kg honing per hectare opleveren. Bovendien worden hommels en bijen die op de bloemen foerageren, rijk bepoeperd met het grofkorrelige witte pollen (afb.6). Productie aan nectar/pollen wordt doorgaans op 3/3 geschat; Koster noteert voor de *Abutilon X hybridum* zelfs 4/4.

Het geslacht Kaasjeskruid (*Malva*)

In Nederland komen van het geslacht Malva vier inheemse soorten voor, van oorsprong afkomstig uit zuidelijke streken. Ze zijn ingevoerd voor medische doeleinden of als sierplant en vervolgens verwilderd of blijvend in cultuur. Doorgaans zijn deze planten sterk vertakt, in tegenstelling tot de Althaeasoorten, die meest één bloeisteel hebben. Het vijfdelig kaasjeskruid (*Malva alcea*) is een hoge, bossige zomerbloeier met roze kelkbladen. Verwilderd is zij in Nederland zelden te vinden. Het Muskuskaasjeskruid (*Malva moschata*)

2 De *Abutilon theophrasti* is als enige inheems in Europa

3 De Drie-urenbloem (*Hibiscus trionum*)

4 De (sub)tropische Chinese hibiscus of Chinese heemstroos (*Hibiscus rosa-chinensis*) stamt uit Azië

5 Kaasjeskruid dankt haar naam aan de kaasvormige vrucht

6 De bestuivers worden rijk met stuifmeel bepoederd

7 De stempels komen soms uit een scheurtje in de meeldraadzuil te voorschijn

kom je echter veelvuldig als barmplant tegen; een middenhoge, rijke zomerbloeiër met witte of lichtroze bloemen. Knijp een blad fijn en ruik de zachte muskusgeur. Het Grootkaasjeskruid (*Malva sylvestris*) bloeit de hele zomer met prachtig geaderde rozeviolette bloemen; een kosmopoliet die je ook bij ons tegenkomt. De naam *sylvestris* (uit het bos) is misleidend. De plant gedijt op de meeste grondsoorten. Veel hommelse soorten en allerlei solitaire bijen vind je er op; de bloem levert vooral nectar. Klein kaasjeskruid (*Malva neglecta*; (afb.1a)) is veel lager, met soms bijna horizontale takken; de bleeklila bloemen zijn maar klein en gaan alleen in de zon open; de plant houdt van mest en is derhalve te vinden bij boerderijen en op goed bemeste gronden.

Echte heemst (*Althaea officinalis*)

Al eeuwen staat Heemst in hoog aanzien als geneeskrachtige plant; restanten in Noord-Holland stammen al uit de 3^e eeuw vóór onze jaartelling. Bij de oude Grieken was de plant voor alle kwalen geschikt; zelfs wespensteken werden ermee behandeld. Monniken verspreidden haar over geheel Europa, waarna zij overal verwilderd voorkomt. Bij ons is zij inmiddels een bedreigde soort geworden, die op de rode lijst staat. De plant bestaat uit dicht bijeen staande onvertakte bloemstelen van 1,5 meter hoog. Het blad is bijna niet ingesneden en licht getand; haar uiterlijk is fluweelachtig-viltig behaard, waardoor de bloemtrossen

bijna niet opvallen. De kroon van de talrijke, grote bloemen is zachtroze; de meeldraadzuil en helmknoppen zijn donkerviolet. De grote stamper komt met vele draadvormige stempels uit de zuil tevoorschijn. Op vijf gele vlekjes van de kelkbodem wordt rijkelijk nectar afgescheiden; de sterke beharing op de aanhechtplaatsen van de kroonblaadjes beschermen de nectar tegen regen en kleine insecten. In het wild komt de plant voor langs sloten, rivieroeveren en rietmoerassen. Als echte bijenplant wordt zij veelal aan zaadmengsels toegevoegd. Bloeitijd: juli–september.

Stokroos

De Stokroos (*Althaea/Alcea rosea*) is een kruisingsproduct van Aziatische Kaasjeskruidsoorten. Zij is inheems in Griekenland en Turkije. Al in de Romeinse tijd werd zij gecultiveerd om haar schoonheid en geneeskrachtige eigenschappen. Sinds eeuwen is zij een bekende verschijning in boerentuinen, in dorpstuinen en vervolgens ook in onze steden. De plant is tweejarig; het eerste jaar groeit een rozet, het tweede jaar een stevige bloeisteel van twee meter; langs de steel komen op het bovendeel, uit de oksels van het ruwe blad, één of twee klokbloemen tevoorschijn, die een volledig kleurenpalet bieden van wit, geel, roze, rood, purperrood tot zwart toe. De bloemen leveren rijkelijk nectar en wit grofkorrelig stuifmeel. De meeste gasten zijn hommels maar ook onze honingbijen

vliegen er op. Bloeitijd: juni–oktober. Van de nieuw gekweekte 'gevulde stokroos' is de bloem als een dichte roos gevuld met kroonblad. Dit juweel in de tuin is als voedselbron voor insecten waardeloos. De Vijgenbladstokroos (*Alcea ficifolia*) is ouder dan de gewone stokroos en vervangt haar in onze tuinen steeds meer, omdat zij minder roestgevoelig is. De plant wordt 1,75 meter, heeft vertakkingen en bloeit volop van mei tot oktober. Het blad lijkt op dat van de vijgenboom, vanwaar de naam. De mooie brede enkelvoudige bloemen zijn van oorsprong geel, maar kunnen ook rozerood of wit zijn. De plant heeft een unieke cultuurgeschiedenis en werd reeds in de schitterende tuinen van de Egyptische Farao's gecultiveerd vanwege haar schoonheid, haar medische eigenschappen en haar heerlijke geur, die de aanwezigheid van de god verried. Sinds de 16e eeuw is zij ook in Europa te vinden. Goede bijenplanten uit de Malvafamilie zijn nog: de Chinese heemstroos (*Hibiscus rosa-chinensis* (afb.4)); de Althaeastruik (*Hibiscus syriacus*); de Ruige heemst (*Althaea hirsuta*). Daarbij enige mooie Abutiloncultivars (afb.2) en niet te vergeten de overblijvende Struikmalva (*Lavatera*), die veertig jaar geleden alleen nog maar in Engelse tuinen te bewonderen was, maar nu een van de meest verkochte tuinplanten is met een rijke bloei van juni – oktober. De plant heeft lichtroze bloemen met een rood hart.

8 De Althaeastruik of Septemberroos (*Hibiscus syriacus*) is een winterharde heester

9 Chinese hibiscus: een mooie cultivar van de Chinese roos (zie 4)

10 Klein kaasjeskruid kom je veel in de berm tegen. De plant wordt goed bevlogen